

Helmonds



Kwartaalblad
Heemkundekring
Helmont

zomer 2020
€ 3,25

HEEM

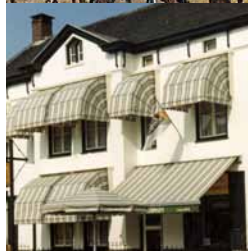
49



*Maria van Brabant, vrouwe van Helmond
De Sint-Lambertuskerk en zijn orgel
De familie Paaps*

inhoud

Van de redactie	3
Van het bestuur	4
Boekbespreking	5
Korte berichten	7
De Valck	8
Op zoek naar het slotje Bruheze in Brouwhuis	10
Maria van Brabant, vrouwe van Helmond	12
De Sint-Lambertuskerk en zijn orgel	21
De familie Paaps	28
Begunstigers	35



Van de redactie

Maria van Brabant is de belangrijkste persoonlijkheid die ooit in Helmond woonde. Je zou dus mogen verwachten dat er, midden in de stad, een enorm gedenkteken voor haar zou staan, zoals dat in veel steden gebruikelijk is. Maar een beeldje op de plek waar zij resideerde is, behalve een straatnaam, de enige referentie. Toch was zij een zeer achtenswaardig persoon. Na de dood van haar vader erfde zij de heerlijkheid Helmond en vestigde zich in 't Oude Huys, een houten fort met een stenen donjon. Van het fort maakte ze een cultureel centrum, waar dichters en notabelen verbleven. Uit oorkonden is gebleken dat ze zich intensief bezighield met de ontwikkeling van de stad. Met name de stichting van de Abdij van Binderen, was haar levenswerk. Tot eind oktober is in Museum Helmond de expo 'Maria van Brabant, Keizerin' te zien, als een post factum voor de hertogdochter en verderop in dit blad treft u het artikel 'Maria van Brabant, vrouwe van Helmond' aan.

Kort nabij 't Oude Huys stond Helmonds eerste parochiekerk. Omdat het paadje naar het gebouw, met name in de winter, vaak onbegaanbaar was en de kerk buiten de stadswallen lag, werd een nieuw bedehuis dringend gewenst. In zijn testament wees Jan Berthout van Berlaer een legaat toe, wat de bouw van een nieuwe kerk mogelijk maakte. In 1468 was het gebedshuis klaar. Het stond aan de Huyskensstraat, die vanaf toen Kerkstraat werd genoemd. De middeleeuwse kerk werd van 1856 tot 1861 verbouwd tot de hedendaagse

neogotische basiliek, ontworpen door architect Theo Molkenboer. Het gebouw herbergt het beroemde Robustelly orgel, dat afkomstig is uit de Abdij van Averbode. Het werd 'voor de somme van drie duysent franken' overgenomen.

De naam Paaps is in Helmond niet enkel bekend als producent van zonweringen, maar vooral als een familie van architecten en aannemers. Het was Lambert Paaps die ooit de brug over de Ameidegracht aan de Markt innoveerde en een huis aan de Pantoffelstraat bouwde voor de familie Coovels. Hij was betrokken bij de realisatie van het Antonius Gasthuis en de Cacaofabriek. Ook zijn zoon Cor werd een bekende architect. Hij vergaarde de opdracht voor de bouw van de welbekende 'Zaal Flora' aan de Steenweg. Ook vernieuwde hij de voorgevel van slagerij Stevens en voorzag die van het opschrift 'Vleeschhouwerij'. Hij was betrokken bij de bouw van een bedrijfspand aan de Koninginnewal, waar het dagblad 'De Zuidwillemsvaart' werd gedrukt en Drukkerij en Uitgeverij Helmond ontstond.

Ons volgend kwartaalblad verschijnt op 1 oktober 2020. Kopij kunt u tot 1 augustus zenden aan ons vaste adres redactie@heemkundekringhelmont.nl De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen en behoudt zich het recht voor stukken te weigeren, in te korten of aan te passen.



Dit is een uitgave van Heemkundekring Helmond. Gesticht op 24 mei 1948.

COLOFON

Bestuur

Voorzitter: Ton Janssens

T: 0492 - 522925

E: t.janssens@heemkundekringhelmont.nl

Secretaris: Dorethé van Dijk

T: 0492 - 474745

E: t.dijk@heemkundekringhelmont.nl

Penningmeester: Frans 't Sas

T: 0492 - 520945

E: f.tsas@heemkundekringhelmont.nl

Bestuurslid en P.R.: Gerry van Liempt

T: 0492 - 554233

E: g.liempt@heemkundekringhelmont.nl

Bestuurslid: Thea van Stokkum

T: 0492-533944

E: t.stokkum@heemkundekringhelmont.nl

Lidmaatschap

Kringlidmaatschap incl. abonnement € 25,-
Rekening Rabobank NL10RABO0123855004
t.n.v. Heemkundekring Helmont

Opzegtermijn: Één maand voor het einde van het kalenderjaar

Inlichtingen

Algemeen: E: info@heemkundekringhelmont.nl

Het Baken: E: baken@heemkundekringhelmont.nl

Heemkamer: Pastoor van Leeuwenstraat 23, 5701 JS Helmond

T: 0492 - 330342

Website: www.heemkundekringhelmont.nl

Helmonds Heem

Redactie: Hans Vogels, Marinus van den Elsen, Jolanda Bakker en Mario Kuijpers

E: redactie@heemkundekringhelmont.nl

Vormgeving/lay-out: Marinus van den Elsen

Druk: Laumé reclame-drukkerij

ISSN 1389-9937

Verzendkosten: binnenland 5 euro en buitenland 10 euro per jaar. Alleen voor leden die niet in de directe omgeving van Helmond wonen.

Foto's gemaakt door/met dank aan:

RHCe, Museum Helmond, Tilburg University (Brabant Collectie), Wikipedia, Koninklijke Bibliotheek van België, NL-HaNA, Berry Wijnen, Marinus van den Elsen, Kees Paaps, Hans Vogels.

Omslag voorzijde: Otto IV en Maria van Brabant in Maastricht in: 'Jan van Boendale, Brabantse Yeesten'. (afbeelding: Koninklijke Bibliotheek van België)

Omslag achterzijde: Muurschildering Franciscus van Assisië in de Silverter Bernadette school gemaakt door Gerard Princée in 1953. (foto: Marinus van den Elsen)

Van het bestuur

Op dit moment kampen we nog volop met de gevolgen van het coronavirus in ons dagelijks leven. We kunnen niet meer gaan en staan waar we zouden willen en ook zijn vele activiteiten niet, of slechts met anderhalve meter afstand, mogelijk. Ook de heemkundekring ondervindt hiervan de gevolgen en daarom is de heemkamer helaas vooralsnog gesloten en werken het bestuur en leden van de werkgroepen zoveel mogelijk thuis. Tot nader order zijn alle lezingen, excursies en overige activiteiten uitgesteld. In het volgende heemblad kunnen wij u hopelijk positief berichten over de hernieuwde opening van de heemkamer en het weer opstarten van alle activiteiten. Ook via onze website en nieuwsbrief houden wij u hiervan op de hoogte.

Onze Heemkamer

Elke donderdag bent u welkom in het stadshobbycentrum Het Baken, Pastoor van Leeuwenstraat 23, 5701 JS Helmond. Van 10.00 tot 12.00 uur is de genealogiekamer geopend, voor ieder die belangstelling heeft voor zijn voorouders en daar onderzoek naar wil doen.

's Morgens van 10.00 tot 12.00 uur is de heemkamer enkel toegankelijk voor leden. 's Middags van 14.00 tot 16.00 uur en elke tweede dinsdagavond van de maand van 19.00 tot 21.00 uur, is de heemkamer openbaar voor het verwerven van informatie en kunt u desgewenst onze collecties en bibliotheek kosteloos raadplegen. Altijd staat gezelligheid en kennisverrijking voorop.

Helaas heeft het coronavirus ook een aantal van onze leden persoonlijk getroffen. We denken hierbij met name aan Martin Geerts, overleden tengevolge van het virus en wensen zijn familie veel sterkte toe met het verwerken van dit onvoorstelbare verlies. Ook denken we aan alle leden die in hun naaste familiekring geconfronteerd zijn met het verlies van een dierbare en leven we mee met al diegenen die helaas zelf de ziekte hebben ondergaan.

In verband met maatregelen die getroffen zijn om verdere verspreiding van het Coronavirus te voorkomen, is de heemkamer tot nader order gesloten. Raadpleeg de website voor informatie.

Dank voor uw giften en donaties

Met enige regelmaat ontvangen wij giften en donaties. Al deze schenkingen, groot of klein, worden door ons bijzonder gewaardeerd. Door de veelheid is het vaak niet mogelijk iedereen persoonlijk te bedanken. *Daarom zeggen wij langs deze weg hartelijk dank aan allen die Heemkundekring Helmont een warm hart toedragen.*

Boekbespreking

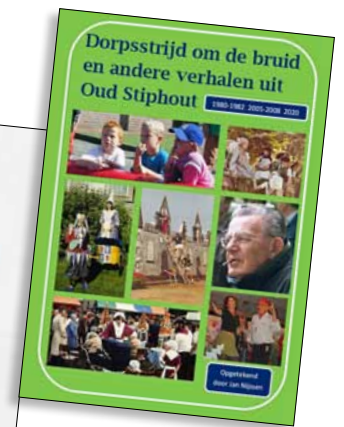
Klaas Tammes:

Een verdwaalde intellectueel

De carrière van Hans Gruijters, de oprichter van D66, was opmerkelijk. Van kroegbaas in Amsterdam, kundig journalist bij het Algemeen Handelsblad, opstandig raadslid voor de VVD, spraakmakend minister in het kabinet-Den Uyl tot nukkige burgemeester van Lelystad. 'Ik doe alles vijf jaar en dan zoek ik wat anders'. Dat voornemen kon hij in Lelystad niet waarmaken. Liefst zestien jaar droeg hij daar de ambtsketen. Zijn droom om commissaris van de Koningin te worden van Flevoland werd ruw verijdeld door zijn goede vriend Han Lammers.

Hans Gruijters kon mensen bruusk attaqueren, waarmee hij weinig vrienden maakte. Wat hij met zijn intelligentie en kwaliteiten in het politieke debat wist te bereiken, brak hij veelal door zijn scherpe tong en gebrek aan tact weer af. De herinnering aan deze briljante en eigenzinnige bestuurder wordt vaak in zwart-wittinten geduid. Daarmee wordt onvoldoende recht gedaan aan een bestuurder die nationaal, maar zeker voor Lelystad, grote betekenis heeft gehad. Dit boek poogt het portret van deze boeiende persoonlijkheid in te kleuren.

*Het boek is te koop bij Boek en Kantoor De Ganzenveer.
ISBN: 9789044641295
Prijs € 24,99*



Jan Nijssen:

Dorpsstrijd om de bruid

Stiphoutenaar Jan Nijssen heeft een vierde boek uitgegeven. Eerder verschenen de titels: Niemand langs de weg, Ome Tinus en andere verhalen en Bert de smed en andere verhalen. Het vierde werk gaat over de Stiphoutse dorpsfeesten zoals de feestweekenden ter gelegenheid van Stiphout 825 in 1980. Ook komen de gildenfeesten aan bod.

Andere verhalen gaan verder terug dan 1980. Ze vertellen hoe het verleden, heden en toekomst met elkaar verweven zijn. Aansprekende onderwerpen zijn: Het Stiphouts verzet in de bezettingstijd, Waar Vincent van Gogh in Stiphout werkte, Theedoeken van Grardje de wever als erfgoed, De Vennen als erfgoed, Wim van Oorschot creatieve denker doener en inspirator, Verzetshelden en onderduikers in Stiphout en Het honderdjarige bestaan van de St. Trudokerk

*Het boek bevat 246 pagina's en 395 foto's. Het is te koop bij DA Van Leuken aan de Dorpsstraat, of jannijssen@bbhmail.nl onder vermelding van naam, adres en telefoonnummer.
Prijs € 21,50*

IN MEMORIAM

Martin Geerts heemkundige en schilder

Ons bereikte het droevige bericht dat Martin Geerts is overleden. Martin was vele jaren een prominent lid van Heemkundekring Helmont en maakte deel uit van de redactie van Helmonds Heem. Ook verzorgde hij lezingen over zijn geliefde onderwerp 'Het ontstaan van Helmond'.



Martin overleed aan de gevolgen van het coronavirus. Hij werd in eerste instantie opgenomen in het Helmondse Elkerliek ziekenhuis, maar om adequate zorg te bieden werd hij overgebracht naar de afdeling intensive care van een ziekenhuis in Groningen, waar hij op 26 maart overleed.

Martin was een veelzijdige man en een gezelschapsmens met veel humor. Zijn interesse ging uit naar uiteenlopende onderwerpen, met name naar schilderkunst, rechtspraak, tuinieren, geschiedenis en koken. Hij maakte zich sinds 2010 verdienstelijk met het schrijven van teksten voor 'Helmonds Heem' en was redactielid van 'Het leven in Helmond', een magazine over de culturele, sociale, maatschappelijke en economische aspecten van de stad in de laatste 160 jaar, dat onder auspiciën van Heemkundekring Helmont bij uitgeverij Optima verscheen. Ook werkte hij mee aan de column 'Zo waar ut vruuger' in Weekkrant De Loop. Ondanks dat het

met zijn gezondheid wel eens tegenzat, ging hij door met die bezigheden. Op 3 maart gaf hij nog een lezing voor onze heemkring met als thema 'Oud Helmond in woord en beeld'. Hiervan stond in het vorige nummer van Helmonds Heem nog een recensie.

Naast zijn schrijfcapaciteiten was hij een verdienstelijk kunstschilder, waarvoor hij een opleiding genoot aan de Academie voor Schone Kunsten in het Belgische Arendonk. Als je bij hem binnenkwam werd je ogenblikkelijk geconfronteerd met een veelheid aan schilderstukken. Daarover wilde hij altijd graag een praatje maken. Naast vele stillevens waren zijn kleinkinderen een geliefd onderwerp.

We zullen Martin missen en wensen Kelly, zijn kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen, heel veel sterkte met dit enorme verlies. Vanwege de bijzondere omstandigheden is in een besloten kring afscheid genomen.

Bevrijdende Vleugels Best

Duizenden paratroepers, honderden gliders en vliegtuigen werden 75 jaar geleden ingezet om ons land te bevrijden. Vanaf de grond en vanuit de lucht een indrukwekkend, bevrijdend, hoopvol, angstig, gevaarlijk en intens beeld. Op basis van dit beeld bedacht Blauwe Uur 'Airborne', een canvas van duizenden witte vlaggen boven de hoofden van de bezoekers, op de heide naast het museum Bevrijdende Vleugels.

De vlaggen staan symbool voor de vele paratroepers die hiernaar beneden kwamen én voor vrijheid, feest en vrede. Dagelijks na zonsondergang verbeelden

kleurrijke projecties op de wapperende vlaggen deze sprong, het vallen, het zweven op de wind en de veelheid parachutisten. Met 'Airborne' creëert Blauwe Uur een moment om je te verbeelden wat er 75 jaar geleden is gebeurd.

Het kunstwerk is vanaf 7 maart tot november te bezoeken. De projecties vinden tot en met 18 mei van woensdag tot en met zondagavond van 18.00 tot 22:00 uur plaats, op het heideveld bij museum Bevrijdende Vleugels aan de Sonseweg 39 in Best. (Onder voorbehoud i.v.m. de situatie rondom het Coronavirus en de richtlijnen vanuit het RIVM.)

**2020
Geboren**

Nederlands Familie Berichten Archief



ouders: werkgroep Genealogie
Heemkunde Helmont

Bezoek
WWW.NFBA.NL

**Wilt U
meehelpen om het
te laten groeien?**

**Laat uw
condoleancekaarten
bij ons scannen.**

**U krijgt ze gewoon
weer terug.**



De Valck

De kop van de Markt had lang geleden een nostalgisch aanzien. Het werd bepaald door panden die onder meer werden bewoond door wethouder van Wel, boekhandelaar van de Burgt, apotheker van Hoeck en muziekhandelaar van Beeck. Van de voormalige herbergen de Valck en het Huis met de Luts, is met zekerheid te zeggen dat ze (deels) uit de vijftiende eeuw dateren. In latere eeuwen zijn ze in ruime mate van aanzien veranderd.



Huize de Valck, in het rechter deel met de trapgevel was vroeger boekhandel van de Burgt gevestigd. (foto: RHCE)

'Huize de Valck' stond op de hoek Markt en Kerkstraat. Het werd eens omschreven als zijnde geheel gebouwd van steen, aan de ene zijde staande aan 'Die Merckt' en aan de andere zijde aan de 'Huyskensstraat' (Kerkstraat). Het pand maakte deel uit van een kleine rij huizen. Een daarvan was Herberg de Swaen, die nu het Huis met de Luts wordt genoemd en vermoedelijk is gebouwd in dezelfde periode als het kasteel.

De gehele rij werd bij de grote stadsbrand van 1587 in de as gelegd. Van de Luts zijn enkel delen van de opbouw en de kelders bewaard gebleven. De Valck wordt vóór de brand al genoemd in de burgemeestersrekeningen, waarin staat aangetekend dat op 1 oktober 1577, toen nieuwe 'borgemeesters' werden gekozen, de Heer, de Schout en de Schepenen, samen de som van elf stuivers verteerden in 'Herberg de Valck'.

Geen Brabants Dialectenfestival

Klaarblijkelijk is de herberg al kort na de brand herbouwd. Dit blijkt uit de vermelding dat in 1599 'de dochters van Huize de Valck' naar 's-Hertogenbosch vertrokken en het huis nadien werd bewoond door Evert Rutten. In het midden van de zeventiende eeuw wordt Cornelis Beex als bezitter genoemd en aan het eind van die eeuw de familie Van den Grootenacker. In een akte uit het jaar 1702, staat vermeld dat Maria Elizabeth van den Grootenacker, weduwe van Willem Colen, vanaf 1682 in Huize de Valck woonde. Vanaf 1684 samen met Lambert de Kruyff, waarmee ze in dat jaar trouwde.

Vanaf 1703 huurde Johanna van Ravensteyn, weduwe van Peter van den Grootenacker, het pand voor tweeëndertig guldens per jaar. Het bleef lange tijd in de familie. Vanaf 1736 tot aan 1750, was Marianna van den Grootenacker, een dochter van Peter, de eigenaresse. Zij verkocht het aan haar schoonzus Anna Hixpoors, weduwe van dokter Van den Grootenacker. Daarna kwam het op naam van haar zoon, dokter Andries van den Grootenacker. Van 1781 tot 1791 wordt Arnoldus de Veth, deken van het schoenmakersambacht, als huurder genoemd. In de eerste helft van de negentiende eeuw woonde er Willem van Brussel. De foto laat zien dat er toen twee voordeuren op de Markt uitkwamen. De ramen hadden grote ruiten in plaats van klein vensterglas. Naast De Valck woonde de kleermaker Diddens. Uit deze familie zou later de fabrikanten familie Diddens voortkomen.

Het Brabants Dialectenfestival in Lieshout, op 14 juni 2020, valt weliswaar buiten de corona periode, maar toch heeft de organisatie besloten het festival niet door te laten gaan. Het is moeilijk om het te organiseren nu we elkaar niet kunnen ontmoeten. Het is maar de vraag of de veiligheidsmaatregelen verlengd zullen worden en of we een nieuwe vergunning krijgen. Maar de belangrijkste reden: we zijn bezorgd over de gezondheid van de deelnemers, bezoekers en vrijwilligers. Het moet een vrolijk en gezellig evenement zijn. Het zal enige tijd duren voor mensen weer onbezorgd naar een groot evenement kunnen gaan. We hebben besloten het festival naar 13 juni 2021 door te schuiven. Voor de verhalenwedstrijd, de bekendmaking van de winnaars en de uitreiking van de dialectpenningen, zoeken we nog naar een goed moment. Blijf gezond en pas goed op jezelf en je naasten.

Op zoek naar het slotje Groot-Bruheze in Brouwhuis

Heemkundekring Helmont is benaderd door Ruud Hemelaar (Archeologie AVKP Eindhoven) om deel te nemen aan een onderzoek naar de locatie van een verdwenen slotje Bruheze, gelegen in de wijk Brouwhuis. Samen met Theo de Jong (archeoloog Eindhoven en Helmond) en de bodemradar-werkgroep, zijn eerder al scans gemaakt in een weiland op de hoek van het Rietven en de Bruhezerweg. Het vermoeden bestaat dat daar het slotje heeft gestaan. Mogelijk zijn er sporen van grachten ontdekt.

Om dit duidelijk te krijgen is verder bodemonderzoek nodig. Men wil proefsleuven gaan graven in de omgeving van het weiland en gericht dieper booronderzoek doen. Er zijn echter twijfels of de locatie correct is. Om daarover meer zekerheid te krijgen, wil men via Heemkundekring Helmont vernemen wat de vermoedelijke locatie is en wie daar al eerder onderzoek (literatuur, archief) naar gedaan hebben.

De startbijeenkomst van de kerngroep 'Slotje Bruheze' vond plaats op 20 januari 2020. De opzet is om door middel van bureauonderzoek uit te zoeken of een eenduidige vaststelling van de locatie van het slotje Groot-Bruheze mogelijk is. Daarna kan na eventueel nieuw radaronderzoek, het booronderzoek gericht plaatsvinden.

Bas Aarts (voorzitter Vrienden van de Brabantse Kastelen) gaf een korte presentatie over wat bekend is over Bruheze. Verder werd aangegeven hoe je

moet zoeken, hoe je documenteert en een eindrapportage uitbrengt. Er is al eerder onderzoek gedaan naar het Vlierdense deel van Brouwhuis aan de Zeelenweg, waar een rechthoekige structuur werd gevonden op oude kaarten. Bij opgravingen zijn aanwijzingen gevonden (o.a. een gracht en een waterput) dat zich hier het slotje Klein-Bruheze heeft bevonden. De aandacht richt zich nu voornamelijk op het Bakelse deel van Brouwhuis, waar een slotje Groot-Bruheze gestaan kan hebben. Op oude kaarten van het Rietven is een rechthoekig terrein met een ronding gevonden, dat een motteheuvel met voorburcht zou kunnen bevatten. Eerder radaronderzoek op dit perceel gaf onvoldoende aanleiding voor verder booronderzoek. De aandacht richt zich nu meer op het perceel met de ronding aan de noordzijde van de woonhuizen bij de weide.

Het grondgebied is ooit heerlijk bezit geweest van het klooster Echternach. Of ze daadwerkelijk grondbezit hebben



gehad is onduidelijk. De vroegste grondbezitters zijn onbekend. Mogelijk was het de familie van Horne die ook bezit hadden in Helmond. De familie van Bruheze, die mogelijk afstamt van de familie van Horne, heeft hier zeker wél grond bezit gehad. Een vermoede relatie met de familie van Bruheze in Loveren is niet overtuigend aangetoond.

Extra aandacht vraagt de oprichting van een Catharinakapel door een lid van de familie van Bruheze. Op kaarten staat de kapel bij het Rietven, op een zogenaamde Kapelakker, aangegeven. De exacte locatie is echter onbekend.

De kerngroep stelt enkele aandachtspunten vast waarvoor aparte werkgroepen worden samengesteld. De informatie over ieder van de aandachtspunten wordt eerst aan de betreffende werkgroep doorgeven, zodat deze het overzicht heeft over de bekende feiten. De werkgroepen geven de gebundelde informatie door aan Theo de Jong. Theo zal op termijn aangeven wat er ontbreekt. Als er voldoende materiaal is verzameld wordt er een volgende bijeenkomst gepland in de heemkamer.

Als iemand informatie wil delen kan men contact opnemen met een van onderstaande werkgroepen.

1. Kaarten / plattegronden inventariseren van beide slotjes Bruheze in Brouwhuis. Bestaan de kaarten uit 1664 en 1737 nog?
Contactpersoon: Marinus van den Elsen (marinus@adcommunicatie.nl)
2. Genealogie in kaart brengen van familie van Bruheze en zo mogelijk

van de relaties met andere vroegere en latere bezitters van Brouwhuis.
Contactpersoon: Mario Kuijpers (beugen59@gmail.com).

3. Aangeven wat en waar (bronnen) al eerder informatie gevonden is in en rond Brouwhuis. Wat zijn de exacte vondstmeldingen uit 1988-1989?
Contactpersoon: Mario Kuijpers.
4. Toponiemen / veldnamen inventariseren en uitzoeken wat de betekenis en duiding is hiervan. Contactpersoon: Marinus van den Elsen.
5. Een veldwerkgroep gaat aan het werk als het bureau-onderzoek is afgerond.

In verband met het Covid-19 virus loopt de gemaakte planning vertraging op.



De vermoedelijke locatie van slotje Groot-Bruheze. (bron: AppleMaps)

Maria van Brabant, vrouwe van Helmond

Rooms-Duitse keizerin en gravin van Holland

door Noud de Loos

Je zou verwachten dat er van Maria van Brabant een groot standbeeld op de markt in Helmond zou staan. Maar nee, een straatnaam en een klein bronzen beeldje in een rustige woonwijk, waar buiten de bewoners niemand komt, zijn zowat de enige verwijzingen naar haar in Helmond. Het beeldje staat wel op de plaats waar zij gewoond heeft: 't Oude Huys. Toch is zij waarschijnlijk de meest belangrijke persoon, die ooit in Helmond heeft gewoond.

Maria, de oudste dochter van hertog Hendrik I van Brabant, is geboren rond 1190. Waarschijnlijk in Leuven, want dit was de eerste thuisbasis van de hertogen van Brabant. Haar vader was de eerste hertog van Brabant en oudste zoon van graaf Godfried III van Leuven (tevens als Godfried VII hertog van Neder-Lotharingen). Haar moeder was Mathilda van Boulogne, een dochter van Maria van Engeland en een kleindochter van koning Stefanus van Engeland.

Gearrangeerde huwelijken

In dit artikel worden nog allerlei relaties genoemd waaruit blijkt dat Maria in de hoogste adellijke kringen vertoefde. In haar stamboom gaan meerdere lijnen naar Karel de Grote. Een huwelijk was in die tijd een belangrijk

politiek instrument. Via huwelijken werden graafschappen uitgebreid, werd een vrede bezegeld, werden coalities gesmeed en werd er gewerkt aan de uitbreiding van de machtsbasis. Leeftijd was hierbij nauwelijks van belang. Huwelijksafspraken werden al gemaakt voor kinderen van slechts enkele jaren oud en een leeftijdsverschil van veertig jaar vormde geen belemmering. Ik geef een paar voorbeelden uit het gezin waartoe Maria behoorde. Zus Margaretha huwde al op haar elfde de eenentwintig-jarige graaf Gerard III van Gelre. Zus Mathilde huwde op haar twaalfde de achttien-jarige Hendrik VI van Brunswijk, graaf van de Rijn-Palts. Twee jaar later was ze al weduwe. In datzelfde jaar verloofde haar vader haar met de vier-jarige Floris IV van Holland, later stiefzoon van haar zus

Maria. Mathilde huwde tien jaar later Floris, die op zijn twaalfde graaf van Holland was geworden. Haar vader huwt op zijn drieënvijftigste de vijftien-jarige weduwe Maria, de dochter van de Franse koning en haar broer Hendrik huwt op zijn achtste de veertien-jarige Maria van Zwaben. In andere adellijke families gaat het net zo.

Voorbestemd om hertogin van Brabant te worden

Maria van Brabant was in dit politieke spel een pion van enorme waarde. Dat heeft tot gevolg gehad dat het lang geduurd heeft voor er een huwelijk werd gesloten. Maria was tot haar achttien jaar, toen pas kreeg ze een broer, de gedoodverfde opvolgster van haar vader. Ze werd opgeleid om hertogin te worden. Haar vader had reeds vroeg geregeld, dat opvolging in de vrouwelijke lijn

voor het hertogdom werd toegestaan. Reeds tijdens haar negende jaar werd voor Maria een verloving geregeld met de drieëntwintig-jarige Otto IV van Brunswijk, toen al koning van Duitsland, opgegroeid aan het hof van zijn oom Richard Leeuwenhart, Otto was een kleinzoon van keizer Barbarossa en van koning Hendrik II van Engeland.

Keizerin Maria

Otto IV was een Welf en een belangrijke speler in de Duitse troonstrijd tussen Welfen en Staufen, een strijd waarbij ook paus en bisschoppen een rol speelden. Maria's vader wisselde meermaals van partij, steeds werden daarvoor gunsten verkregen. De Welfische verloving werd verbroken en vader Hendrik verloofde zijn dochter met een Staufische hoofdrolspeler, koning Frederik van Sicilië. Paus Innocentius III keurde dit



Leuven was de vermoedelijke geboorteplaats van Maria in 1190. Rechts is het koor van de Sint-Pieterkerk te zien waar zij na haar dood werd begraven. (foto: Wikipedia)

echter niet goed. Later keerde Hendrik terug in het Welfenkamp en in de Sint-Servaaskerk in Maastricht huwde Maria, in 1214, alsnog Otto IV. Die was inmiddels in 1209 tot keizer van het Heilige Roomse Rijk gekroond door paus Innocentius III. Vier jaar later, in 1218 stierf Otto IV.

Tweede huwelijk op twintig-jarige leeftijd

Opnieuw werd voor Maria een partner gevonden. Haar tweede huwelijk met de 55 jarige graaf Willem I van Holland in 1219 duurt echter slechts tot 1222. Maria krijgt bij zijn overlijden Dordrecht, de oudste stad van Holland. Willem liet



Otto IV en Maria van Brabant in Maastricht in: 'Jan van Boendale, Brabantsche Yeesten'. (afbeelding: Koninklijke Bibliotheek van België, uurl.kbr.be/1065581)



Keizer Otto IV en keizerin Maria van Brabant op het oude stadhuis van Braunschweig (foto: internet)

vijf kinderen na. De oudste veertien, de jongste zes. Of Maria daarvoor gezorgd heeft is mij niet bekend. De oudste Ada werd later abdis, de tweede Floris werd, zoals eerder vermeld, op zijn twaalfde graaf en huwde op zijn veertiende de zus van Maria. De vierde werd later bisschop van Utrecht en heerste een tijdlang over Holland als voogd van de zoon van Floris.

Maria, vrouwe van Helmond

In 1235 sterft hertog Hendrik I van Brabant en Maria krijgt o.a. Helmond. Zo ontstaat de relatie tussen Maria van Brabant en Helmond. Helmond is dan nog niet zo lang in het bezit van de hertog van Brabant. In 1222 heeft hij Helmond

gekocht van Willem van Horne. Hertog Hendrik is dan erg actief bezig met de uitbreiding van zijn hertogdom. In het noorden bezat de hertog reeds de door zijn vader gestichte stad 's-Hertogenbosch als vesting op het grensgebied van de graafschappen Gelre en Holland. Het gebied tussen 's-Hertogenbosch enerzijds en Leuven en Antwerpen anderzijds werd onder Brabantse controle gebracht door onder andere de aankoop van Helmond. Het gebied van Rode (centrum Sint-Oedenrode) werd verworven door het huwelijk van Maria's zus Margaretha met de graaf van Gelre, de toenmalige heerser over Rode. Het gebied van Rode omvatte naast Sint Oedenrode ook Liempde, Son en Breughel, Veghel en Erp, Schijndel, Stiphout, Lieshout, Aarle-Rixtel, Beek en Donk, Bakel, Deurne, Lierop, Tongelre, Nuenen, Gerwen en Nederwetten. Centrum van het graafschap Gelre was



Zegel van Maria van Brabant, gravin-weduwe van Holland hangend aan een oorkonde van juni 1223. Het zegel toont Maria te paard met een valk op haar linkerarm. Een jachthond rent met haar mee. (afbeelding: NL-HaNA, 3.18.20, Abdij van Rijsenburg, inv.nr. 799)

destijds Roermond. In de Munsterkerk van Roermond bevindt zich het prachtige praalgraf van Margaretha en Gerard III. Vele andere partijen hebben hier in de regio bezittingen gehad.

Belangen in het Peelland

Belangrijke spelers in de regio waren, naast het hertogdom Brabant, de graafschappen Gelre, Loon, Holland en Vlaanderen. Ook de kerk had er veel eigendom en speelde volop mee op het politieke toneel. We noemen het prinsbisdom Luik, bisdom en sticht Utrecht, het aartsbisdom Keulen en de abdijen van Floreffe (met Postel), Averbode, Echternach en St. Truiden. Andere spelers waren nog diverse heerlijkheden. Zo zetelden in Cranendonck en Eindhoven het huis van Horne en Altena, behoorde

Gemert aan de Duitse Orde, hadden het kapittel van St. Servaas en de abdij van Floreffe bezittingen In Lieshout, zetelden de Tempeliers in Rixtel, viel Heeze onder de heren van Horne, Asten onder de heren van Cuijk, hadden Gerwen, Nuenen, Son, Strijp en Stiphout een relatie met de abdij van St. Truiden. Kortom, niet altijd even overzichtelijk. Helmond was toen een nederzetting met het allodium (eigen-goed) "De Haghe", en het Oude Huys, een van de plaatsen waar Maria gewoonde heeft. In die tijd werd er veel gereisd. Graven en hertogen reisden naar alle oorden in hun gebied om de veiligheid te regelen, hun inkomsten te bewaken en recht te spreken. Verder waren natuurlijk de regelmatige contacten met andere heersers van groot belang. Ook Maria was dit leven gewend.



Praalgraf van Maria's zus, Margaretha en Gerard III in de Munsterkerk van Roermond. (foto: internet)



Graaf Willem I van Holland, tweede echtgenoot van Maria van Brabant. (afbeelding: internet)



Het bronzen beeldje van Maria van Brabant herinnert aan de plek waar eens 't Oude Huys stond. Het werd gemaakt door Rieky Wijsbek-Lammers. (foto: Marinus van den Elsen)

De Welfen en de Staufen

Laten we even naar het tijdsbeeld kijken. Allereerst is het de periode van de kruistochten. In Maria's geboortjaar vindt de derde kruistocht plaats en als Maria in 1260 overlijdt zijn er al zeven kruistochten geweest. Haar grootvader, haar vader, haar tweede echtgenoot en vele andere bekenden maakten de reis naar het Midden-Oosten. Het waren allen ervaren strijders. Reken maar dat hierover gesproken werd. De Duitse troonstrijd is op zijn hoogtepunt (Brabant maakte toen deel uit van het Duitse rijk) en

is vermengd met de naweeën van de Investituurstrijd, de strijd tussen kerk en staat over het recht om bisschoppen en abten te benoemen. Twee invloedrijke adellijke geslachten, de Welfen en (Hohen)Stauffen stonden lijnrecht tegenover elkaar. De Welfen volgen de lijn van de paus, de Staufen die van de koningen. Als voorbeeld nemen we in het prinsbisdom Luik de opvolging van bisschop Rudolf van Zähringen in 1191. De oom van Maria, Albert van Leuven, die al als twaalf-jarige kanunnik in Luik was, werd in 1191, na stevige bemoeienis

van zijn broer, de vader van Maria, door het kapittel tot prinsbisschop gekozen. Hij is dan vijftienvijftig jaar oud. Vier maanden later wordt Lotharius van Hochstaden door keizer Hendrik VI tot prinsbisschop benoemd. Er zijn dan twee prinsbisschoppen. Weer vier maanden later wordt Albert tot kardinaal benoemd door de paus. Vervolgens wordt kardinaal Albert tot diaken gewijd, vier maanden later tot priester en tot bisschop en weer drie maanden later wordt hij door drie ridders van keizer Hendrik VI vermoord. De Stauf Lotharius (neef van de bisschop van Utrecht) wordt dan prinsbisschop, maar wordt door de paus in de ban gedaan. De bisschoppen van Luik en van Utrecht worden verdacht van de moord op Albert. Albert wordt later heilig verklaard en is de patroonheilige van het huidige Belgisch vorstenhuis. Dit voorbeeld is tekenend voor de bisschoppen in deze tijd. Het waren wereldlijke heersers, zonen van graven en hertogen, ze hadden een leger, voerden oorlog en ontvingen pas later een priesterwijding. Maria had ook met enkele bisschoppen van Utrecht en een bisschop van Luik familiale banden.

Luik was in die tijd een uitermate belangrijk bisdom. Het omvatte het huidige Brabant, de oostelijke helft van het huidige België en Luxemburg. Hier had de bisschop kerkelijke macht. In ongeveer de helft van dit gebied had hij ook de wereldlijke macht, echter niet in onze regio. Verder was er van 1202 tot 1214 de Frans-Engelse oorlog en van 1203 tot 1206 de Loonse oorlog, de strijd om de opvolging van graaf Dirk VII van Holland, met als uiteindelijk resultaat dat graaf Willem I, de tweede echtgenoot van Maria, de macht kreeg in Holland. De gravin Ada van Holland was de verliezende partij.

Klimaatveranderingen

In dit tijdsbeeld hoort ook de strijd tegen het water, vooral in Holland. Het is de tijd van de middeleeuwse warme periode. De zeespiegel was laag toen de Romeinen in ons land waren, maar is daarna behoorlijk gestegen. Daarom was het hele westen van Nederland nagenoeg onbewoonbaar. Na 800 daalde de zeespiegel en werden delen van West-Nederland bewoonbaar. Er is daarom nagenoeg geen geschiedenis van West-Nederland in het eerste millennium. Toen echter een paar honderd jaar later de zeespiegel weer steeg begon de strijd tegen het water en ging men dijken aanleggen. De waterschappen, als bestuursvorm ouder dan rijk, provincies of gemeenten, ontstonden in deze periode. De Allerheiligenvloed, de St.-Nicolaasvloed, de St.-Marcellusvloed en vele andere overstromingen teisterden het land. De Zuiderzee werd gevormd.

Stichting van het klooster Binderen

Het was een bloeitijd voor de kerk. Vele kloosters en abdijen werden gesticht. Maria van Brabant stichtte de Cisterciënzer-



Beeldbewerking van Maria door Christie van der Haak. (afbeelding: Museum Helmond)



Aquarel van de zijgevel van Binderen met poortgebouw door Hendrik Spilman. (afbeelding: Tilburg University, Brabant Collectie)

abdij van Binderen in navolging van haar zussen die Cisterciënzerabdijen stichtten in Roermond (Gelre) en in Loosduinen (Holland). Franciscus van Assisi sticht in deze periode de orde der Franciscanen. De universiteit van Parijs en van Cambridge worden opgericht. Paus Innocentius III, een van de belangrijkste pausen in de geschiedenis, organiseert het belangrijke Vierde Lateraans Concilie. Naast de adel en de kerk ontstaat in deze tijd een nieuwe macht. De steden. De steden groeien, drijven handel, worden rijker en machtiger en de adel moet een aantal rechten aan hen afstaan. De steden krijgen stadsrechten: het recht om stadswallen te bouwen, marktrecht, stapelrecht, tolrecht, muntrecht en waagrecht. Verder mogen ze soms hun eigen bestuurders kiezen, recht spreken en belastingen heffen.

Maria van Brabant: vrouw van de wereld

Maria maakte deel uit van deze wereld. Ze werd door haar vader betrokken bij onderhandelingen en als getuige in oorkonden van hem genoemd. Ze werd door haar eerste echtgenoot, de keizer, betrokken in staatszaken en ze had contacten met vorsten, graven, hertogen, bisschoppen, abten en de paus. Haar grote project in Helmond is de stichting van de abdij van Binderen. Een Cisterciënzerklooster voor adellijke dames. Ze stichtte deze abdij in 1244. De abdij kreeg vele bezittingen. Een aantal daarvan zijn door Maria aangekocht en/of geschonken. In latere jaren had het klooster bezittingen in Helmond, Tongelre, Woensel, Geldrop, Bakel, Milheeze, Asten, Vlierden, Deurne, Aarle, Beek, Son en St-Oedenrode.

Als adellijke dame bevorderde Maria de Hoofse Letterkunde. Haar naam wordt in verband gebracht met de dichteres Hadewijch uit Antwerpen en het verzenepos Demantijn van de Welfische ministeriaal Berthold von Holle. Ze steunde waarschijnlijk de Duitse dichter Wolfram van Eschenbach, de schrijver van het epos Parzival. Het is mogelijk dat Maria model heeft gestaan voor de ongetrouwde gewilde rijke hertogin van Brabant, die zou trouwen met de Zwaanridder Lohengrin. Maria hield blijkbaar ook wel van een gokje want de analen vertellen dat een forse speelschuld in Keulen is voldaan door de Engelse koning Jan zonder Land. Misschien dat de in Helmond opgegraven valse dobbelsteen hierover meer kan vertellen. Trouwens, deze Jan zonder Land, heeft de "Jurade" opgericht. Hiermee gaf hij een aantal lokale notabelen in de regio Saint-Emilion een aantal rechten in ruil voor het exclusieve voorrecht de wijnen van Saint-Émilion te mogen verhandelen. In deze regio was haar eerste echtgenoot

voorafgaand aan zijn Duitse koning- en keizerschap, enkele jaren hertog geweest. Verder had de Stad Dordrecht het stapelrecht voor wijn, wat betekent dat alle wijn, die via de Rijn of Maas werd vervoerd, in Dordrecht moest worden verladen. Dit brengt mij tot de conclusie dat Maria de Saint-Emilion waarschijnlijk als huiswijn schonk. Ik ben benieuwd of opgravingen dat nog ooit zullen aantonen. Maria is in 1260 gestorven. Waarschijnlijk was er toen sprake van een hongersnood vanwege mislukte oogsten als gevolg van een enorm grote uitbarsting van de vulkaan Samalas op Lombok in 1257. Maria is naast haar moeder begraven in de Sint-Pieterskerk in Leuven.

Noot:

De schrijver van dit artikel is amateur historicus. De informatie is onder andere verkregen via internet, boeken en andere artikelen. Daarom mijn dank aan alle onderzoekers voor hun publicaties en het daarvoor door hen verrichte onderzoekwerk. Bijzondere dank aan Egbert Wijnen voor zijn nuttig commentaar.



De Sint-Lambertuskerk en zijn orgel

Grootste neogotische kerk van Nederland, gebouwd in de periode 1856-1861

door Berry Wijnen

In het midden van de vijftiende eeuw, omstreeks het jaar 1455, liet Jan van Cortenbach die in 1433 was getrouwd met Catharina Berthout van Berlaer, een nieuwe kerk bouwen binnen de stadsveste van Helmond. Deze verving de oude parochiekerk die in het middeleeuwse domein 'Die Haghe' stond, kort nabij 't Oude Huys. De aanleiding hiertoe was dat het bewonersaantal in het gebied werd overschreden en dat het pad naar de kerk in de winter vaak onbegaanbaar was. Ook wilde de heer graag een bedehuis in het centrum van zijn stad.

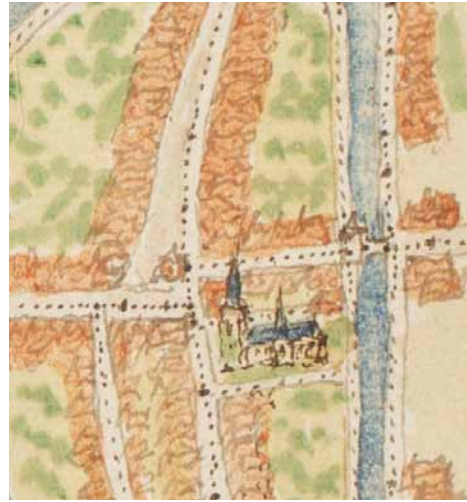


Detail van het grafmonument van Mathilde van Boulogne (†1211) en Maria van Brabant (†1260), in een muurnis van de noordelijke kooromgang van de Sint-Pieterskerk in Leuven, midden dertiende eeuw. (foto: Marinus van den Elsen)

De kerkelijke overheid gaf in 1452 toestemming om de bestaande kapel aan de *Huyskensstraat* om te bouwen tot parochiekerk en de pastoor van de oude kerk voor het nieuwe bedehuis te benoemen. Zo ontstond de Sint-Lambertuskerk en werd de *Huyskensstraat* voortaan *Kerkstraat* genoemd. De oude parochiekerk werd voor de eredienst bewaard en bleef als kapel in gebruik. Ook het kerkhof werd gehandhaafd, om zij die er begraven lagen eeuwige rust te gunnen. In 1462 werd de oude kerk overgedragen aan de Kanunnikessen van de Heilige Augustinus van het Venlose klooster *Maria-Weide*, om er een convent voor

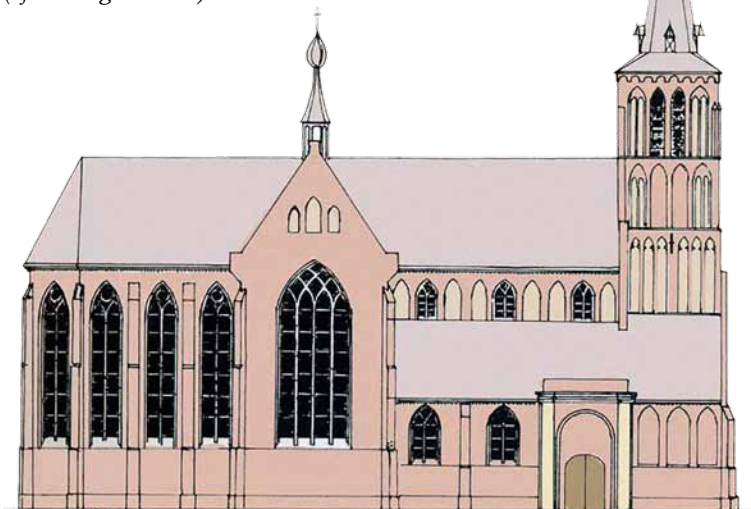
circa vijftientig nonnen te stichten. Tot dan was de orde in enkele huizen en boerderijen gehuisvest geweest.

De Sint-Lambertuskerk, gebouwd in Kempische gotische stijl, was een driebeukig gebouw met een dwarsbeuk en een hoge toren. De kerk werd rond 1460 in gebruik genomen. Hoe het interieur er in die tijd uitzag, zal altijd wel een vraagteken blijven. Toch kunnen we aan de hand van bestaande gegevens enigszins een beeld krijgen. Bij de grote stadsbrand van 4 juli 1587, werd een groot deel van het gebouw verwoest. De kerkrekeningen geven aan wat er toen aan kerkornamenten werd



De Lambertuskerk met Markt en klokhuis. Detail van een plattegrond uit 1560 van Jacob van Deventer. (afbeelding: Koninklijke Bibliotheek van België)

De Lambertuskerk getekend door Hendrik Verbees, landmeter te Boxtel op 18 oktober 1802. (afbeelding: internet)



Reconstructie van de oorspronkelijke Lambertuskerk. De kerk werd voltooid in het midden van de vijftiende eeuw. Het was een driebeukig gebouw met een dwarsbeuk en klokkentoren in Kempische gotiek. (afbeelding: internet)

vernieuwd en gerepareerd. In de kerk lagen enkele personen begraven. Hoeveel zerken er precies waren is niet bekend. Th. L. Welvaarts noemt een aantal van achttien en August Sassen daarentegen twintig. De overledenen werden tussen 1545 en 1681 begraven. De meeste zerken zijn in de negentiende eeuw verdwenen. Twee daarvan, die van Fabri en van Van Broeckhoven, werden verplaatst naar het hoofdportaal. De zerk van de laatste is in 1927, bij de reparatie van het luidhuis, in de muur gemetseld. In 1805 kocht de gemeente een partij zerkresten die gebruikt werden als fundering voor de stadspomp en ten behoeve van een grenspaal tussen Helmond en Bakel.

De vrede van Munster (1648) maakte een einde aan de Tachtigjarige Oorlog. Het een en ander had tot gevolg dat de

Nederduitse Gereformeerde Kerk de religie van de republiek werd. Alle goederen van de rooms-katholieke instellingen zoals kerken en kloosters, vervielen aan de overheid. Dit hield in dat de Lambertuskerk, door de toenmalige pastoor Petrus Willemaers, moest worden afgestaan ten gunste van slechts enkele tientallen protestanten. Een deel van het kerkmeubilair werd geruimd en bij particulieren ondergebracht. Willemaers bracht zelf de liturgische rijkdommen in veiligheid. Het was echter een schijnveiligheid, want in 1652 werd het meubilair alsnog verbeurd verklaard en verkocht. Het hoogaltaar, enkele beelden en de biechtstoelen, werden voor een bedrag van f 275,- aan de kerk van het Duitse Goch verkocht. De katholieken moesten voortaan hun kerkdiensten houden in een schuurkerk, die niet als kerk herkenbaar mocht zijn.



De Sint-Lambertuskerk werd gebouwd in de Kempische gotiekstijl, een driebeukig gebouw met een hoge dwarsbeuk en een hoge toren. De kerk werd rond 1460 in gebruik genomen. (afbeelding: internet)



De toren van de Lambertuskerk gezien vanuit de Kamstraat. De kerk is gebouwd in de periode 1856-1861 in neogotische stijl. Het is een driebeukige kruisbasiliek, die werd ontworpen door architect Theo Molkenboer. De kerk herbergt het bekende Robustelly orgel. (foto: Marinus van den Elsen)

Het optreden tegen het katholicisme sorteerde in gebieden, waar katholieken een meerderheid van de bevolking uitmaakten, nauwelijks effect. De intolerantie van de overheid kon niet voorkomen, dat er in wezen sprake was van een continue bezetting van het Helmondse pastoraat. Het toestaan van schuurkerken was een teken dat men het verbod op de uitoefening van de katholieke eredienst niet kon waarmaken. Bij de volkstelling van 1810 werden in Helmond

2454 katholieken, 69 hervormden en één lutheraan geteld. De kleine protestante minderheid kon niet voor het onderhoud van de kerk zorgen.

De Bataafse omwenteling, eind achttiende eeuw, bracht vrijheid van godsdienst. De grondwet van 1798 bepaalde dat daar waar een katholiek overwicht bestond, de gevorderde kerk moest worden teruggegeven. De herwonnen Sint-Lambertuskerk moest

eerst grondig worden gerestaureerd. Pas in 1805 kon het bedehuis weer door de katholieken in gebruik worden genomen. In de jaren vijftig van de negentiende eeuw werd de kerk te klein voor de sterk groeiende katholieke gemeenschap. De toenmalige pastoor Spierings, legde de Bossche bisschop Zwijsen twee alternatieven voor, de parochie splitsen of een nieuwe kerk bouwen. Volgens Spierings deed de bisschop de voorstellen af met: *'Neen mijnheer Spierings, dat nooit. Indien Helmond een parochie was zoals Tilburg, waar men groote en genoegzaam van de kom der gemeente verwijderde uithoeken hadde, geschikt om eene afzonderlijke parochie op te rigten, zou ik geen ogenblik aarzelen om tot uw voorstel toe te treden. Maar nu in gegeven omstandigheden, wyl Helmond bijna geheel in een kleine ruimte is geconcentreerd, zoudt gij met hetzelfde te willen verdeelen, eenen twistappel uitwerpen, dien noch gij noch Uwe opvolgers ooit zoudt kunnen oprapen'*.

Het punt waar het feitelijk om draaide was vermoedelijk de toekomstige groei van de Helmondse bevolking. Kennelijk oordeelde de bisschop dat het aantal katholieken in Helmond op dat moment in ieder geval niet groot genoeg was om tot een verantwoorde splitsing van de bestaande parochie te komen. Toen zowel de bisschop als de deken zich voor het vergroten van de bestaande kerk hadden uitgesproken, kwam de zaak in een stroomversnelling. Als de bisschop gekozen had voor een nieuwe kerk, dan had onze stad nog een middeleeuwse kerk gehad.

Begin 1856 lag er een ontwerp van de Leidse architect TH. Molkenboer. Met dit verbouwplan kreeg Helmond één van de eerste grote neogotische

kerken van Nederland. In september van dat jaar volgde de aanbesteding. De werkzaamheden werden gegund aan H. M. Verhoecks uit Heusden, die de verbouw van kerken in Erp, Gemert en Haaren had gerealiseerd en werkte aan die van Mierlo, Roelofarendsveen en Overveen bij Haarlem. De toren bleef bewaard, maar werd wel verhoogd. De bouw verliep voorspoedig, zodat de kerk in augustus 1860 in gebruik kon worden genomen.

Guillaume Robustelly

Het meest fascinerende deel van het kerkinterieur is ongetwijfeld het Robustelly-orgel, genoemd naar de maker, Guillaume Robustelly. Deze werd geboren in Herzogenrath tussen 1718 en 1725, en overleed in Luik 1793. Hij was orgelbouwer en zowel leerling als opvolger van Jean Baptist Le Picard. Robustelly moet beschouwd worden als de grootste Waalse orgelmaker van de achttiende eeuw. Hij bouwde voort op de traditie van Le Picard, zodat de dispositie van het orgel van Averbode tot in details gelijk was aan de Le Picard orgels in Tongeren, Herkenrode, Thorn en Sint Truiden. Toen hij in 1758 een contract afsloot met de abdis van Vrouwenpark in Wezenmaal, tekende hij in het Duits met 'Wilhelm Robustel'. Later wijzigde hij zijn naam en tekende voortaan met G(uillaume) Robustelly.

Het Robustelly-orgel

Het Robustelly orgel van de Sint-Lambertuskerk bleef tot 1822 in de Abdij van Averbode. Tijdens de revolutiejaren werd de abdij en haar bezittingen geseclariseerd en de monniken verdreven. De parochie van Averbode nam de zorg voor de kerk, en dus ook voor het orgel, op zich. Voor de parochianen had het orgel geen waarde, omdat men

niet kon zorgen voor een behoorlijke bespeling. De pastoor van Averbode verkocht het instrument in 1822 aan de kerkmeesters van de Helmondse Sint-Lambertuskerk. Het werd gedemonteerd en in kisten getransporteerd. De officiële koopakte is niet meer aanwezig, maar wel zijn in het Kerkarchief kwitanties voorhanden, die enig licht op de transactie werpen: *'Den on(der)geschreven bekent ontvangen te hebben van P.J. Coovels, kerkmeester te Helmond, de somme van drie duysent franken op rekening van den koop des orgels. Item een acceptatie geteekent door P.J. Coovels en Jan van de Reek op den eersten*

juni 1824 te betaelen aen d'heer graindorge orgelmaker of zijn order J.F. Robijns Pastoor van Averbode Desen 21 May 1822'. Ook op een andere wijze is de verhuizing van het orgel te volgen. In het Bulletin de la Société des Bibliophiles Liégeois uit 1937 is een résumé opgenomen uit een rekeningboek van de orgelbouwer A. Graindorge uit Luik, de man die het orgel van Averbode naar Helmond overbracht. In zijn rekening komt de volgende notitie voor: *'1822, 9 août. Livraison dun orgue à l'église catholique de Helmond (Hollander) (ancien orgie de l'abbaye tapverboden) 4200 fors'*.

Het orgel in de Lambertuskerk is in 1772 gebouwd door de Luikse orgelbouwer Guillaume Robustelly. Het was bedoeld voor de Abdij van Averbode in Vlaams-Brabant. In 1822 is het overgebracht naar Helmond. (foto: Marinus van den Elsen)



Het barokke interieur van de abdijkerk van Averbode. (foto: Wikipedia)

De Helmondse Kerkmeesters deden ongetwijfeld een goede koop, zoals vele andere kerkbesturen in of vlak na de revolutiejaren dat hadden gedaan. Er zijn meer voorbeelden van orgels uit abdijen en kloosters, die hun behoud vonden in parochiekerken. De vernieuwde Sint-Lambertuskerk was dan wel in 1860 in gebruik genomen, maar de Reekse orgelbouwer Franciscus Cornelius Smits, die de opdracht had om het instrument te herplaatsen, voltooide zijn werk pas in 1862. De orgelklanken werden verzorgd door een organist die in vaste dienst was. Hij was tevens verantwoordelijk voor het kleine onderhoud. De organist werd bijgestaan door een zogenaamde orgeltrapper, die zorgde voor de windvoorziening. In 1920 werd het orgeltrappen omgezet in een elektrische methode.

Aan het orgel werden in 1897 en 1929, zonder grote gevolgen, werkzaamheden uitgevoerd. In 1954 vond een grote restauratie plaats door de firma L. Verschuieren uit Heythuysen. Twintig jaar later volgde nogmaals een

herstelling. Ook in 2015 werden werkzaamheden uitgevoerd die een half jaar duurde. In 2016 was deze voltooid. De ingebruikname vond plaats op zondag 29 mei door de vaste organist Jan van de Laar. Op het Robustelly orgel worden regelmatig concerten gegeven zoals een traditionele zomerserie in de maanden juni, juli, augustus en september.

Met dank aan Giel van Hooff voor zijn nuttig commentaar.

Bronnen:

- Robustelly orgel Sint Lambertus kerk Helmond
- Dr. M. A. Vente, *De Orgels van de Lambertuskerk te Helmond*, Brabantia, Tweemaandelijks tijdschrift van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant en de Stichting Brabantia Nostra, vol. 4 (1955), pag. 197-222
- De Sint-Lambertus Stadskerk van Helmond, www.heiligelambertus.nl/Geschiedenis_lambertuskerk.php
- Henk Roosenboom, *Het Helmond Boek*, Waanders Uitgevers Zwolle, 2008

De familie Paaps

Architecten, aannemers,
timmerlui en zonneweringen

door Kees Paaps

Elke rechtgeaarde Helmonder denkt bij de naam Paaps aan zonweringen, markiezen en rolluiken. Dat is ook heel vanzelfsprekend, want de naam Paaps is dat aangaande al vanaf 1915 aan Helmond en omgeving verbonden. Wat veel mensen echter niet weten is dat de naam Paaps vooral bekend is als een familie van architecten, aannemers en timmerlui.

Laten we eens ruim tweehonderdvijftig jaar teruggaan in de tijd, naar het jaar 1763. Toen kende men in Helmond nog geen familie Paaps, al moet daar wel de oorsprong gevonden worden. Het was het geboortjaar van Thomas Sanders, die zich als smid op de Steenweg vestigde. Ongeveer op de plaats waar later Garage Van den Heuvel kwam en waar

nu Gunneman Intersport zich gesetteld heeft. Thomas Sanders was niet alleen smid. Bij hem aan huis moesten indertijd, volgens de archivaris en geschiedschrijver Jac Heeren, de gemeentebelastingen worden betaald. Uit het huwelijk van Thomas met Joanna Swinkels werden negen kinderen geboren. Uit een van deze stamt de familie Paaps.



Drie generaties Paaps. Van links naar rechts: Lambert Paaps (1910-1985), Kees Paaps en Bren Paaps. (privé-collectie: Kees Paaps)

Te beginnen met Lambert Paaps die in Veghel werd geboren en trouwde met een kleindochter van Thomas en Joanna. Lambert kwam in 1881 met zijn jonge gezin naar Helmond. Als aannemer en timmerman innoveerde hij onder meer de Ameidebrug over de stadsgracht tussen de Markt en het Binderseind. In augustus 1889 was dit werk aanbesteed voor een bedrag van 2.435 gulden, inclusief de levering van materialen en bestrating. Jammer genoeg heeft men niet lang van de vernieuwde brug kunnen profiteren. Door lozingen van vervuilende industrieën en het gebrek aan een afdoende zuiveringsinstallatie, werd de gracht meer en meer een stinkend open riool. Vandaar dat de singel in 1902 werd overkluisd, wat het einde van de brug betekende.

Een jaar na de innovatie, vonden er intekeningen plaats voor de bouw van een

huis ten behoeve van P.J. Coovels aan de Pantoffelstraat. Coovels was een textiel-fabrikant met een weverij op de plek waar Obragas gevestigd is geweest en nu het Geukerspark wordt aangelegd. De bouw van het huis werd aan Lambert gegund. De Pantoffelstraat was destijds de naam voor het westelijk deel van de Veestraat. Het verhaal gaat dat die zo heette omdat daar over het algemeen mensen woonden die wat meer centjes hadden dan anderen en zich pantoffels konden veroorloven. Veel van hen zetten hun kamermuiltjes vaak voor de deur om het volk te laten zien dat ze geld hadden. Het herenhuis van Coovels verrees op de plek waar eerder twee huisjes met halsgevels hadden gestaan. De huisjes, die honderdzeventig jaar het beeld van de Veestraat bepaalden, werden in 1891 gesloopt om de bouw van het pand Coovels mogelijk te maken. August Sassen heeft er voor de sloop nog



Het herenhuis voor de heer P.J. Coovels aan de Pantoffelstraat (Veestraat), werd gebouwd door aannemer en timmerman Lambert Paaps. (privé-collectie: Kees Paaps)

een fraaie tekening van gemaakt. Als notaris heeft hij, op verzoek van Lambert Paaps, de restanten van de huisjes openbaar verkocht. Daarbij waren gebinten, balken, ramen en kozijnen, dakpannen en deuren. Het herenhuis stond naast de hedendaagse 'Proeverij de Bank'. Het werd later verbouwd tot winkelpand voor Wibra. Ondanks de verandering is er nog veel van het oorspronkelijke herenhuis zichtbaar gebleven.

Meer opdrachten

De aanbestedingen vonden in die tijd vrijwel altijd plaats in cafés, koffiehuisen of herbergen. Zo ook in 1897, toen een gunning plaatsvond in het koffiehuis van Louis van Melis op de Markt, de latere Kegelbaan van Theo en Riekie Adriaans. Lambert schreef in voor uitbouw van de Cacaofabriek, met bijkomstige werken en levering van materialen. De Cacaofabriek werd in 1895 opgericht, met aanvankelijk vijftien werknemers, negen mannen en zes vrouwen. In de eerste jaren werd er cacao-poeder voor warme chocolademelk vervaardigd, onder de handelsnaam 'Helm cacao'. De zaken gingen zo goed dat de onderneming werd uitgebreid. De bouwopdracht werd aan Lambert Paaps gegund. Na de expansie werd de fabriek overgenomen door het Engelse concern Turner. Vanaf toen werden er meer chocoladeproducten en bonbons geproduceerd.

Lambert kreeg steeds meer werk. In 1898 bouwde hij het Broederhuis, de latere Huishoudschool en Mater Amabilisschool aan de Broekwal, de huidige Zuid-Koninginnewal. In 1900 moest een huis, op de hoek Markt en Veestraat, worden verbouwd tot winkelpand. Lambert verwierf de opdracht. Dat was aantrekkelijk omdat het een gebouw

midden in het centrum van de stad betrof. Voor 10.356 guldens verbouwde hij het ten behoeve van het concern Manufacturen Terheijden en Waals, dat een filiaal in Helmond opende. Later werd die zaak door compagnon Waals in zijn uppie voortgezet. In 1919 vestigde Albert Heijn er zich. De grootgrutter zat er tot de jaren zestig, toen het Centraal Ziekenfonds zich er installeerde. Ook het bureau Voorlichting van de gemeente was er ooit te vinden. Later is het pand opnieuw verbouwd ten behoeve van een Scapino vestiging.

Het Sint Antonius Gasthuis aan de Molenstraat, was het eerste echte ziekenhuis van Helmond. Het werd op 26 juli 1902 in gebruik genomen. Aanvankelijk was het een gasthuis waarin de Zusters van Liefde voor zieke en nooddrufelige bejaarden zorgden. Als er medische hulp nodig was werd er een beroep gedaan op een van de Helmondse huisartsen. Het gasthuis werd te klein en moest worden uitgebreid. Naast een polikliniek kwam er een afdeling voor infectieziekten en een mortuarium. De uitbreiding werd gerealiseerd door Lambert Paaps. Het gasthuis werd een volwaardig ziekenhuis.

Vader op zoon

Cor, de zoon van Lambert, is ook architect en aannemer geworden. Hij werd in 1877 geboren en was nog maar een klein manneke toen hij met zijn ouders naar Helmond kwam. Al op 24-jarige leeftijd vergaarde hij de opdracht voor de bouw van een concertzaal in de stad, die werd gebouwd op de hoek van de Steenweg en de Kromme Steenweg. Thijs Geenen had in 1895 een paar huizen en een herberg met beugelbaan gekocht, van de herbergierster



Lamberta van der Linden. In 1902 liet hij er de concertzaal bouwen, die Zaal Flora werd genoemd. De muziekrimte was een aanwinst voor de stad en voorzag in een behoefte, er was immers nog niets op dit gebied. Na de oplevering meldde De Zuidwillemsvaart, dat het gebouw zowel in- als uitwendig een aangename indruk maakte. Het front met houtwerk, de ramen, de deuren en stenen in diverse kleuren, vormden volgens de krant, een attractief geheel.

De gevel was allervriendelijkst. De zaal, die enkele honderden bezoekers kon herbergen, was niet enkel geschikt als concertzaal, maar ook als feestzaal en als ruimte voor toneelvoorstellingen en beurzen. De krant schreef verder, dat de jonge architect Paaps eer had van zijn werk en dat Helmond zo iemand, met veel belofte voor de toekomst, hogelijk moest waarderen. Het was nota bene zijn eerste opdracht geweest, die hij met veel zorg en toewijding had uitgevoerd. Bij het eerste concert, dat werd gegeven door een Helmonds Fanfarecorps, werd aan de jonge architect hulde gebracht omdat onder zijn leiding zo'n prachtige kunsttempel was verzezen.

Cor, de zoon van Lambert Paaps, werd timmerman en architect. Hij kreeg op 24-jarige leeftijd opdracht voor de bouw van een concertzaal in Helmond. (privé-collectie: Kees Paaps)

Cor tekende meestal in Jugendstil. In die stijl vernieuwde hij de voor-gevel van slagerij Stevens, met een hardstenen vensterbank en de tekst 'Vleeschhouwerij'. Meer opdrachten bleven niet uit. In 1905 werd in opdracht



Lambertus Paaps (Veghel 1845-1915), Johanna Sanders (Helmond 1846-Oss 1922, Cornelis Paaps (Veghel 1877-1943) en Petronella Paaps (Veghel 1879-1952). (privé-collectie: Kees Paaps)



De prachtige winkelpui in Jugendstil oftewel Art nouveau-stijl van vleeschouwerij Stevens in de Kerkstraat. (foto: Marinus van den Elsen)

van Van Moorsel en Van den Boogaart de afbraak van een aantal woningen aan de Zuid-Koninginnewal aanbesteed en tevens de bouw aldaar van vier herenhuizen met kantoren, bijgebouwen en een fabriek. De firma was een drukkerij die in 1887 was opgericht door Hubertus van den Boogaart, zijn zoon Johannes en de weduwe van Arnold van Moorsel. De drukkerij werd in 1897 verkocht aan het dagblad De Zuid-Willemsvaart, waaruit de Boek en Handelsdrukkerij Helmond ontstond, de latere Drukkerij en Uitgeverij Helmond.

In 1906 vond ten overstaan van architect Cor Paaps en namens het bestuur van de Lambertuskerk, de aanbesteding plaats voor het bouwen van een nieuwe school aan de Molenstraat, in opdracht van de Broeders van Maastricht. Het was de Lambertusschool, die het tekort aan katholiek onderwijs niet kon invullen. In 1927 werd de school vergroot, de naam veranderde in Canisiusschool. In 1980 werd de school afgebroken. Momenteel is



In dit pand aan de Molenstraat was Paaps zonneweringen, markiezen & rolluiken aanvankelijk gevestigd. (privé-collectie: Kees Paaps)

daar het regiokantoor van het Centraal Ziekenfonds te vinden. Voor de firma Spoorenberg bouwde Cor Paaps op de Markt twee winkels in Jugendstil. In een



Deze huizen op de Markt, werden in Jugendstil gebouwd door Cor Paaps. Links het geboortehuis van de vader van Kees Paaps waar later café Kostermans was gevestigd. Rechts de hoedenzaak van C. Paaps-Padberg. (privé-collectie: Kees Paaps)

daarvan, het voormalige Café Costermans, werd Lambert jr. Paaps geboren.

Op 24 september 1909 maakte De Zuid-Willemsvaart gewag van het huwelijk van Cor Paaps met mejuffrouw J.C.M. Padberg uit Heerenveen, werkzaam bij Terheiden en Waals. Kennelijk had hij een modebewuste dame aan de haak geslagen, immers binnen korte tijd openden zij een modezaak aan de Markt. Het was het damesmodemagazijn C. Paaps-Padberg, waar hoeden en nouveautés werden verkocht. De collectie bestond onder meer uit vilt- en lakhoeden, sluiers, trouwhoeden en rouw- en schoolhoeden. Het onderwijzend personeel was toen deftiger dan nu. De meester droeg vaak een kostuum met een hoge hoed.

Politiek

Cor hield zich ook bezig met de plaatselijke politiek. In 1911 werd hij in de gemeenteraad gekozen, daarnaast was hij lid van de vrijwillige brandweer. Hij bleef raadslid tot 1917 en liet in die tijd goed van zich horen. Tijdens een vergadering over de aanbesteding van een muziekkiosk, bleek dat die niet in eigen beheer kon worden gerealiseerd. Een commissie adviseerde om zowel binnen als buiten de stad offertes te laten maken. Paaps was het daar beslist niet mee eens. Hij vond dat er genoeg vakkundige Helmonders waren die dat werk konden verrichten. In 1912 tekende en bouwde hij voor zijn vader het huis Nederveen aan de Kanaaldijk Zuid West 25. Als architect was hij ook buiten de stad werkzaam. In 1913 hield hij, ten kantore van textiel-



Aan de Kanaaldijk Z.W. waar later Garage Obers werd gevestigd, stond de Modelmakerij J. Nederveen & Zn. Het huis is behouden gebleven en werd volledig gerestaureerd. (privé-collectie: Kees Paaps)

baron Piet de Wit, een aanbesteding voor een dekenfabriek in Geldrop, met sheddaken, gietijzeren vensters en een monumentale gevel. De fabriek is intussen gesloten, voor het gebouw wordt een nieuwe bestemming gezocht.

In 1915, tijdens de Eerste Wereldoorlog, breidde Cor zijn commercie uit met de handel in markiezen en rolluiken. Nederland was neutraal, maar het oorlogsgebeuren kwam dichterbij. Hij speelde daar op in met het advies om ter beschutting een luifel of markies aan te schaffen. Lambert Paaps jr. is later verder gegaan met de handel in markiezen, zonneschermen en rolluiken, in een straal van vijftig kilometer rond Helmond. Zijn zoon Kees, de schrijver dezes, en zijn

vrouw Annemie namen de zaak over. Het bedrijf was eerst gevestigd aan de Molenstraat later aan de Churchillaan. Er werden brandwerende rolluiken voor barafsluitingen en hotels geleverd. Een aansprekende opdracht was de levering van rolluiken en jaloezieën voor het Weense hotel Holiday Inn.

Wegens ziekte werd Kees gedwongen te stoppen. Zijn drie zonen vulden hun levensweg anders in en namen het bedrijf niet over, al bleef zoon Bren tot 2008 in de zaak. Het is aardig om te weten dat Lambert Paaps in 1890 al buitenjaloezieën leverde voor het herenhuis van Coovels en dat Woutje de Vries van Houthandel de Vries, bij zijn opa als krullenjongen begon.



Begunstigers van de *Heemkundekring Helmond*

ADRIAANS WONEN EN WERKEN B.V.

BROECKX MAKELAARS

COENEN

FOTO LAMBERT VAN DE KERKHOF

IL BORGIO HUIS MET DE LUTS

ISERO HELMOND

KUIJPERS BUSINESS PARTNERS B.V.

LAUMÉ RECLAME-DRUKWERK

LEEF EN ZORG SPECIALIST IN ZITCOMFORT

METAAL MAKELAAR RUUD GRIJPSTRA

MOSMAN AUTOSCHADE

NOTARISKANTOOR SPOORMAKERS

PIET ANDRIESEN B.V. EYE-CARE-PROFESSIONAL

RABOBANK

SMITS + PRICK ACCOUNTANTS EN BELASTINGADVISEURS

VAN NUENEN RIJWIELHANDEL

WIJNHUIS HELMOND

